

Aleksander Bjelčevič
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta

UDK 37.091.3:801.6

KAKO POUČEVATI¹ VERZOLOGIJO: SILABOTONIČNA METRIKA IN RITMIKA

Ko dijaki in študenti pri določanju »stopic« naletijo na težavo, da skoraj noben verz ne ustreza metrični shemi, težavo odpravimo s preprosto statistično metodo in spremenjeno definicijo pojmov *jamb*, *trohej*, *daktil* in *amfibrah*. Znaka – in U ne pomenita naglašene in nenaglašene zloga, ampak pomenita, da so naglašeni zlogi na teh dveh položajih pogosti oz. redki. Na primer jamb je verz, kjer so parni zlogi pogostejše naglašeni kot neparni. S tem se da razložiti moške rime brez naglasov, dojamemo se razlika med silabotoničnim verzom in prozo.

Ključne besede: poučevanje poezije, ritem, jamb, statistična metoda

Včasih si poezije niso znali misliti brez ritma; poezija je bila drugačna od proze prav zaradi njega. Ko si otroci izmišljajo pesmice, si jih še danes v kratkih trohejih, jambih ali daktilih. In ni bil vsak verz dober za vsako vrsto poezije: otroške pesmi si ne moremo predstavljati v heksametrih, *Iliade* pa ne v T 6 (znaki T, J, D, Amf in An pomenijo trohej, jamb, daktil, amfibrah in anapest, številke pa število zlogov).

Ko študentje za domačo nalogo določajo metrično shemo prvih desetih pesmi iz Prešernovih *Poezij*, jo vsi pravilno rešijo. Potem pa takoj dilema: »Ampak v šoli smo rekli, da je trohejska stopica en naglašen + en nenaglašen zlog, tu pa ni tako. Tukaj **noben** verz ni trohejski« (v krepkem tisku so zlogi, ki niso naglašeni, stojijo pa na iktu²):

¹ Članek je namenjen predvsem učiteljem v srednjih šolah.

² Ikt je tisti položaj v verz, kjer bo verjetno stal naglašen zlog; v metrični shemi označen z –.

Strune, milo se glasite,	-U-UUU-U
milo, pesmica, žaluj;	-U-UUU-
srca bolečine skrite	-UUU-U-U
trdosrčni oznanjuj:	UU-UUU-

Ali to res niso trohejski verzi? Imamo tri možnosti: (1) da noben verz ni trohejski (kakšni pa potem so?), ker je bil Prešeren »šlampast« (enako Gregorčič, Goethe, Puškin itd.); (2) da se označeni zlogi naglašajo (se ne, saj jih pri pravilni recitaciji ne skandiramo)³; (3) da so vsi verzi trohejski. Pravilna je tretja možnost, ki pa zahteva spremembo (visoko)šolske definicije.

Enako narobe je reči, da so ti verzi izjema, da so kršenje metra. Ne: to ni izjema, to je pravilo; to ni kršenje metra, ampak v skladu z njim. Če torej s šolsko definicijo *Trohej je stopica, narejena iz enega naglašene in enega nenaglašene zloga* ritma Prešernove pesmi ne moremo opisati, to ni pravilna definicija. Pravilno bom povedal v 2. poglavju.

1 Kaj je ritem in kaj metrum

Ta pojma lahko razložite na najbolj znanem tipu verza, jambsem enajstercu (J 11), lahko tudi trohejskem osmercu *Turjaške Rozamunde* ipd. Vzemite npr. Prešernov *Magistrale*: prepisite ga na karirasti papir, da boste lažje risali sheme (če ga boste pretipkali, dajte na desno Wordovo tabelo z 11 kolonami). Desno od vsakega verza narišite naglašene in nenaglašene zloge, vsak zlog v svoj kvadrat. Narišite jih, kot so **dejansko naglašeni**: ne skandirajte, ne rišite metrične sheme U-U-U-U-UU. Najbolje bi bilo uporabljati druge znake in ne teh U-jev in črtic, ki smo jih vajeni – z njimi namreč označujemo metrum in ne ritma. Za ritem uporabljamo $\acute{x}$ za naglašeni zlog, x za nenaglašene; prvi verz je torej tak: $\acute{x}x\acute{x}x\acute{x}x\acute{x}x\acute{x}$. Če pa vas znaka x in $\acute{x}$ motita, pač takole: U – – U-U-U-U. Poudariti pa morate, da to ni metrična shema, ampak ritmična, saj jim razlagate ravno to razliko. Na tekst pesmi si narišite znake za naglas.⁴ Dobili boste nekaj takega (ni važno, če ste eno ali dve besedi drugače naglasili):

Poet tvoj <u>nòv</u> Slovencem <u>vénec</u> vije,	$x\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}$
Ran <u>môj</u> ih <u>bó</u> spomín in <u>tvôj</u> e <u>hvá</u> le,	$\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}$
Iz <u>sérca</u> <u>svôj</u> e so <u>kalí</u> pognále	$x\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}$
Mokrócvetóče <u>róž</u> 'ce <u>poez</u> ije.	$x\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}$
Iz <u>kráj</u> ov <u>ní</u> so, <u>kí</u> v njih <u>sónce</u> <u>síj</u> e;	$x\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}$
Celčas so <u>blág</u> ih <u>sápic</u> <u>pogrešv</u> ále,	$x\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}$
Obdájale so <u>vtérj</u> ene jih <u>ská</u> le,	$x\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}$
Vihárjov <u>jéz</u> nih <u>mèr</u> zle <u>domač</u> ije.	$x\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}\acute{x}$

³ Skandiranja se poslužimo takrat, ko hočemo ugotoviti metrično shemo.

⁴ Besedilo sem naglasil tako, kot ga je Prešeren v *Poezijah* 1847. Prešeren ni označil vseh naglašanih zlogov, naglašene so tudi besede *poet, tvoj, ran, ur, ti, cvet*. Vam ni treba gledati originala, ampak naglašajte, kot je v *SSKJ* oz. kot vam pove občutek.

Izdihljaji, solzé so jih redile,	x x x x x x x x x x
Jim móč so dále rásti nevesélo,	x x x x x x x x x x
Ur tèmnih so zatérale jih síle.	x x x x x x x x x x
Lej! tórej je bledó njih cvétje vélo!	x x x x x x x x x x
Jim iz očí ti pošlji žárke míle	x x x x x x x x x x
In gnále bódo nóv cvet bólj vesélo.	x x x x x x x x x x

Poet tvoj nóv Slovéncem vénec víje,	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Rán mójih bó spomín in tvoje hvále,	U	-	-	-	U	-	U	-	U	-	U
Iz srca svéje so kalí pognále	-	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U
Mokrócvetěče róžce poezíje.	U	-	U	-	U	U	U	-	U	-	U
Iz krájev níso, ki v njih sonce síje;	U	-	U	-	U	U	U	-	U	-	U
Cel čas so blágh sápic pogrešvále,	-	-	U	-	U	-	U	U	U	-	U
Obdájale so vtírjene jih skále,	U	-	U	U	U	-	U	U	U	-	U
Vihárjev jéznih mízle domačíje.	U	-	U	-	U	-	U	U	U	-	U
Izdihljaji, solzé so jih redile,	U	U	-	U	U	-	U	U	U	-	U
Jim móč so dále rásti nevesélo,	U	-	U	-	U	-	U	U	U	-	U
Ur tèmnih so zatírale jih síle.	-	-	U	U	U	-	U	U	U	-	U
Léj, tórej je bledó njih cvétje vélo!	-	-	U	U	U	-	U	-	U	-	U
Jim iz očí ti pošlji žárke míle	U	U	U	-	U	-	U	-	U	-	U
In gnále bódo nóv cvet bólj vesélo.	U	-	U	-	U	-	-	-	U	-	U

Slika 1: Naglašenost zlogovnih položajev v jamskem enajstercu

Podčrtano so ikti, da se laže vidijo t. i. odstopanja od metrične sheme.

(Če dijak ne zna narisati naglasne sheme, najbrž nima občutka, kateri zlog v besedi je naglasen. Vprašajte ga, kateri zlog je naglasen v 2-, 3- in 4-zložnih besedah, izberite katerekoli besede, npr. *pica*, *obroč*, *mišica*, *varovalka*, *driblanje*. Potem naj vadi prestavljanje naglasa: besedo *pica* naj naglasi na zadnjem zlogu, *obroč* na prvem, *mišica* na drugem in tretjem, *driblanje* na drugem in tretjem.)

Kaj vidite? Tudi tu **niti en verz** nima naglasne sheme jamskega enajsterca! V vsakem je kak naglas »premalo« ali na »napačnem mestu«; le 1., 2. in zadnji verz imajo naglašeneh vseh pet iktov, drugod so naglašeni le štirje od petih iktov, v 7., 9 in 11. verzu zgolj trije. Še več: v osmih verzih so naglasi na t. i. šibkih položajih (na U), namreč v verzih št. 1, 2, 5, 6, 7, 11, 12, 14. Preveč izjem, da bi jih odpravili z besedo *kršenje*. Navidezno kršenje je treba spraviti v pravilo. Kako?

Seštejte naglase po vertikalni: koliko naglašanih zlogov je v vsaki koloni? Dobili boste nekaj takega: 3 13 1 10 1 11 0 7 2 14 0. Seštejte vse vaše rezultate (za nalogo je imel vsak dijak svoj sonet), npr. rezultate sedmih sonetov *Sonetnega venca*, in dodajte dva verz, da dobite sto verzov ($7 \times 14 + 2 = 100$); dobili ste približno te številke: 10 79 6 79 9 73 10 64 0 99 0, ki hkrati pomenijo odstotke. Nadjne napišite številke kolon:

Kolone	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Naglas	10	79	6	79	9	73	10	64	0	99	0

Če bi bil vsak verz naglašen v skladu z metrično shemo, bi za sto verzov dobili tole: 0 100 0 100 0 100 0 100 0 100 0. Ampak takega soneta še nisem videl.

Bistveno pa je: zgornje kolone se obnašajo po nekem vzorcu – parne imajo veliko naglasov, neparne malo. Vsaka parna kolona ima več naglasov od obeh sosednjih. Pod velike številke dajte znak **V** (= veliko), pod majhne pa **m** (= malo) in dobili ste: m V m V m V m V m V m. Potem pa (v četrti vrsti) zamenjajte znak **V** z znakom –, znak **m** pa z znakom **U**:

Zlogovni položaji (kolone)	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Število naglasov	10	79	6	79	9	73	10	64	0	99	0
Metrična shema 1	m	V	m	V	m	V	m	V	m	V	m
Metrična shema 2	U	–	U	–	U	–	U	–	U	–	U

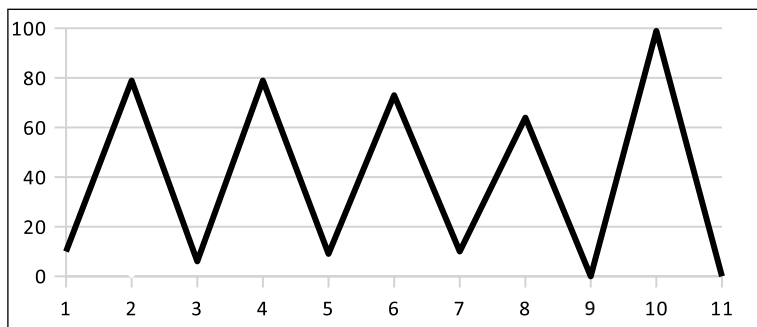
Dobili smo **metrično shemo** jamskega enajsterca. Znak **U** pomeni ‘malo ali nič naglasov’, znak – pa ‘veliko naglasov’.⁵ Znak **U** imenujemo šibki položaj v **metrični shemi**, znak – je **ikt** (krepki položaj). Ikti so v evropskih pesmih naglašeni od okoli 50 % do 100 %, naglašeni pa so tudi šibki položaji, tja do 25 %.

Ritmična shema so tisti x in x' ob vsakem verzu. Ritem je dejanska naglašenost vsakega posameznega verza. Z metrično shemo pa narišemo **ritmično težnjo** vseh verzov v pesmi: v jambu parni zlogi težijo k naglašenosti, neparni k nenaglašenosti. (Vsaka pesem iz jamskih enajstercev ima namerno tak metrum, metrum ni plod nenačrtnega pesniškega izliva.)

Magistrale in cel *Sonetni venec* in vsi Prešernovi soneti iz *Poezije* (574 verzov) imajo zgolj eno metrično shemo in stotine ritmičnih; če bi prešteli milijon slovenskih, nemških, ruskih in angleških J 11, bi na dnu te milijonske kolone stala ena sama shema: U–U–U–U–U–U.

Ritem J 11 se dobesedno vidi, ko številke, ki smo jih dobili za sedem sonetov *Sonetnega venca* (10, 79, 6, 79, 9, 73, 10, 64, 0, 99, 0), pretvorimo v graf:

⁵ V Grčiji pred 2500 leti je **U** pomenil kratek zlog, – pa dolgega, dolžine pa v silabotoničnem verzu nimajo ritmične vloge.

Slika 2: Naglašenost zlogovnih položajev v jambnem enajstercu

2 Definirajmo jamb, trohej, daktil, amfibrah in anapest

Jambski verz je tisti, kjer so parni zlogi veliko pogostejše naglašeni od neparnih. Pri trohejskem je obratno, tam so neparni veliko pogostejše naglašeni od parnih. V daktilih, amfibrah in anapestih je vsak tretji zlog veliko pogostejše naglašen od drugih (npr. v daktilu 1., 4., 7., 10. itd.). Daktilski verz se začne z iktom, amfibraški z enim šibkim položajem, anapestni z dvema šibkima.

Zdaj lažje razumemo, zakaj so **vsí** verzi iz *Magistrala* jambski enajsterci, čeprav **noben** nima sheme U–U–U–U–U. Po šolski logiki bi vsi verzi kršili metrično shemo (če kršenje razumemo vrednostno), po prikazani logiki pa noben. Zato nekoč znameniti primer *Okróg vrát stráža na pomoč zavpije* ni izjema, ampak pravilo. Ker metrična shema opiše ritmično tendenco, je ideja o »**kršenju**« metrične sheme malo zavajajoča. Ker pa besedo za ta pojav potrebujemo, naj bo *odstopanje* od metrične sheme.

Kako si zapomniti vse te metrume? V slovenski poeziji prevladuje pet metrumov: jambski, trohejski, daktilski, amfibraški in anapestni (imena niso tako važna, pomembnejše je, da dijaki zaznajo pet različnih oblik). Najlažje si jih zapomnimo, če v njih vidimo zgolj dva metruma, ki imata različne začetke oz. anakruze/predtakte (= šibki položaji pred prvim iktom). Trohej in jamb sta podobna, ker imata med dvema iktoma le en šibki položaj; daktil, amfibrah in anapest pa imajo med iktoma dva šibka položaja. Poglejmo to na shemi: vzemite po štiriiktne verze vsake vrste in vsakega zaključite z U, pred prvi ikt vedno narišite pokončno črto:

						Št. iktov	Št. zlogov
Trohej		– U	– U	– U	– U	4	8
Jamb	U	– U	– U	– U	– U	4	9
Daktil		– UU	– UU	– UU	– U	4	11
Amfibrah	U	– UU	– UU	– UU	– U	4	12
Anapest	U U	– UU	– UU	– UU	– U	4	13

Gledano od črte naprej imamo res samo dva metruma: trohej z različnimi predtakti in daktil z različnimi predtakti. V ljudskih pesmih se predtakt v pesmi ponavadi spreminja (npr. v pesmi *Snočkaj sem na vasi bil, / na oni stran potoka ...*), zato za ritem ni bistven in ločevanje med jambom in trohejem ter daktilom, amfibraham in anapestom ni potrebno. V knjižni poeziji je predtakt stalen, ločevanje pa potrebno.

3 Stopice

Doslej besede *stopica* nisem uporabil (razen v citatu), niti v definicijah, ker lahko osnove razložimo brez nje. Risanje meja med stopicami zato ni potrebno (razen če komu poveča predstavo o metričnosti). Pojem stopice pa je uporaben za razlago bolj zapletenih metrumov. Stopico sicer definiramo kot mersko enoto, narejeno iz **enega** iktu ter **enega ali dveh** (redkeje več) šibkih položajev. Z njimi merimo dolžino in tip verza. Vendar je tudi zlog merska enota: *jamski enajsterec* se sliši razumljiveje kot *petinpolstopični jamb*.

Izraza *katalektičnost* (v trohejskem verzu zadnji stopici manjka en U) in *hiperkatalektičnost* (v jamskem verzu ima zadnja stopica en U preveč) sta odvečno obremenjevanje spomina. Dokler stopic ne potrebujemo, je tudi govor o nepopolnosti stopic odveč: česa je v 11-zložnem jambu U–U–U–U–U–U preveč in česa v 7-zložnem troheju (*nilo, pesmica, žaluj*) –U–U–U– premalo? Ali bi prvi moral biti 10-zložen, pa je Prešerna zaneslo, drugi pa 8-zložen, pa mu je zmanjkalo sape (*nilo, pesmica, žaluj, joj!*)? Kdor pa rad uporablja stopice in želi povedati, da ima J 11 pet in pol stopice, naj reče, da »ima J 11 pet in pol stopice«, in ne, da je hiperkatalektičen.

Druge stopice

V slovenski, nemški, angleški itd. poeziji poznamo predvsem zgornjih pet metrumov, kar za srednješolski pouk zadošča. Toda učbeniki in enciklopedije naštevajo še kup eksotičnih stopic, npr. spondej – –, bahej U– –, prihij UU. Iz teh ne moremo narediti nobene pesmi (predstavljajte si sonet iz 11-zložnih spondejev, torej 14 takih verzov: – – – – – – – – – –). Kaj torej pomenijo? Po eni strani so to zastarela in neuporabna imena za **ritmične variacije** (*odstopanja* od sheme), ki pa jih lahko opišemo bolj razumljivo. Verz *úr temnih so zatirale jih sile* je ritmično takle (risal ga bom z U in –): – – | UU | U– | U– | U– | U. V starih časih bi rekli, da je narejen iz spondeja, prihija in treh in pol jamba. Bolj enostavno pa je reči, da je prvi šibki položaj naglašen, drugi ikt pa nenaglašen. Uporabni pa so za opis »mešanih« metrumov, npr. metrum Vodnikovega napisa za mesec junij *Rožnicvet (Lepoto da zemlji toplu lejt' / nedolžnost mladenčam róžnicvét)* je narejen iz dveh amfibraških stopic in enega kretika U–U | U–U | –U–.

Z nobenim od teh metrumov pa ne moremo opisati naglasnega verza (npr. Prešernove *Nezakonske matere* in *Zdravila ljubezni*), zlasti pa ne svobodnega verza (ta je svoboden ravno od stopičnega ritma).

4 Nemetričnost proze

Kaj zares pomeni, da imajo jambski enajsterec in vsi drugi silabotonični metrumi (jambski, trohejski, daktilski itd. šesterci, sedmerci, osmerci ... šestnajsterci) ritem in metrum, boste videli v primerjavi s prozo, ki jo boste naglasili, kot ste naglašali sonet. Vzemite poljubno besedilo, lahko časopisni članek, lahko Jurčiča, karkoli. Recimo odlomek iz časopisnega članka:

V zadnji revoltirani anketi smo vas povprašali, ali bi morala vlada po vseh zapletih z nepremičninskim davkom odstopiti od njegove uvedbe. Velika večina vas meni, da bi vlada od davka morala odstopiti, namesto novega davka pa naj raje zmanjša odhodke države. Večina udeležencev tokratne revoltirane ankete na naši spletni strani je prepričanih, da bi morala vlada namesto nepremičninskega davka zmanjšati odhodke države. Druga precej številna skupina udeležencev ankete meni, naj zakon, ki uvaja nepremičninski davek, ostane, saj ga je treba le popraviti. Še najmanj udeležencev bi nepremičninski davek umaknilo, a bi namesto njega uvedli protikrizni davek.⁶

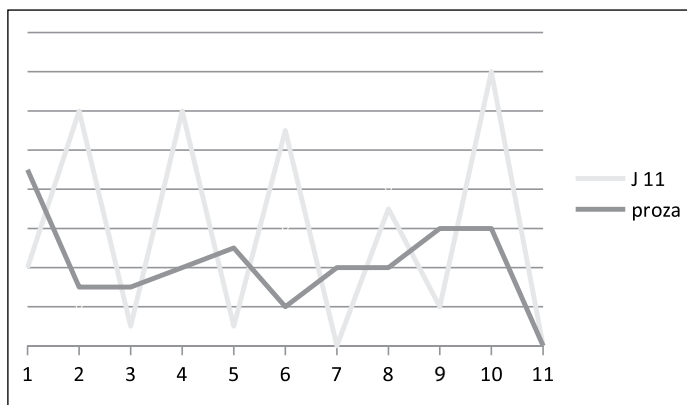
Iz njega izpišite 14 besednih nizov, vsak niz naj ima 11 zlogov – prvi niz je: *V zadnji revoltirani anketi smo*, drugi je *vas povprašali, ali bi morala*, tretji pa ni *vlada po vseh zapletih z nepremičninskim*, ker ima 12 zlogov, niz *po vseh zapletih z nepremičninskim* je prekratek, ker ima 10 zlogov; iščite naprej in prišli boste do niza *vseh zapletih z nepremičninskim davkom*. 14 takih nizov je po zlogih enako enemu sonetu. Narišite ritmično shemo in seštejte naglase (namesto znakov x' in x bom zaradi ilustrativnosti uporabljal – in U, s poudarkom, da to niso ikti in šibki položaji):

V zadnji revoltirani anketi smo	–	U	U	U	–	U	U	U	–	U	U
vas povprašali, ali bi morala	–	U	U	–	U	–	U	U	–	U	U
vseh zapletih z nepremičninskim davkom	–	U	–	U	U	U	U	–	U	–	U
odstopiti od njegove uvedbe	U	U	–	U	U	U	–	U	U	–	U
Velika večina vas meni, da bi	U	–	U	U	–	U	–	–	U	U	U
novega davka pa naj raje zmanjša	–	U	U	–	U	U	U	–	U	–	U
Večina udeležencev tokratne	U	–	U	U	U	–	U	U	–	U	U
revoltirane ankete na naši	U	U	–	U	U	U	–	U	U	–	U
spletni strani je prepričanih, da bi	–	U	–	U	U	U	–	U	U	U	U
vlada namesto nepremičninskega	–	U	U	U	U	U	U	U	–	U	U
zmanjšati odhodke države. Druga	–	U	U	U	–	U	U	–	U	–	U
številna skupina udeležencev	U	–	U	U	–	U	U	U	–	U	U
zakon, ki uvaja nepremičninski	–	U	U	U	–	U	U	U	U	–	U
davek, ostane, saj ga je treba le	–	U	U	–	U	–	U	U	–	U	U
	9	3	3	4	5	2	4	4	6	6	0

⁶ Mario Belovič: Revoltirana anketa: Proti nepremičninskemu davku. *Delo*, 10. 3. 2014: <<http://www.delo.si/revolt/revoltirana-anketa-proti-nepremicninskemu-davku.html>>.

Primerjajte z *Magistralom* in oboje številke vstavite npr. v Excel – dobite graf, ki ne potrebuje komentarja:

J 11	4	12	1	12	1	11	0	7	2	14	0
proza	9	3	3	4	5	2	4	4	6	6	0

Slika 3: Naglašenost zlogovnih položajev v jambskem enajstercu in prozi

5 Pojmi *jambskost*, *trohejskost* itd. se – stopnjujejo

Napačna ideja o »kršenju« metrične sheme je nastala po logiki *vse ali nič*, brez občutka za vmesne možnosti. Iz Prešernovih sonetov vzemimo štiri verze s temi ritmičnimi shemami, preberite jih naglas (zato so ikti podčrtani):

Jim <u>m</u> ilši <u>z</u> vézde <u>k</u> akor <u>z</u> děj <u>s</u> ijále	U – U – U – U – U – U
Iz <u>s</u> erca <u>s</u> vôje <u>s</u> o <u>k</u> alí <u>p</u> ognále	U – U – U U U – U – U
Marsktéri <u>r</u> ómar <u>g</u> rê v Rím, v <u>K</u> ompostêlje	U – U – U – – U U – U
Tersát <u>o</u> bíše, <u>a</u> l svête Lušárje	U – U – U U – U U – U

Prvi gre stoodstotno po metrični shemi, potem pa ritmičnost pada, zadnji je najmanj jambski: v drugem verzu je en ikt nenaglašen; v tretjem je en šibki položaj naglašen (to nas bolj zmoti kot nenaglašanje ikta), takoj za njim pa en ikt ni naglašen, torej dve zaporedni odstopanji; v četrtem sta dva ikta nenaglašena, potem so na sredini kar trije zaporedni zlogi naglašeni ravno obratno, kot predvideva shema (–U–: al svéte), po vrhu je en šibki položaj naglašen z večzložno besedo (U–: svéte), kar bolj moti kot naglašena enozložnica v prejšnjem verzu.

Res so vsi štirje verzi jambski, saj so v sonetu. Toda posluš nam govori, da so eni manj jambski od drugih: jambskost v teh štirih verzih pada. Z drugo besedo, jambskost je pojav, ki se stopnjuje.

6 Rima in naglas v silabotoničnem verzu

Iz doslej povedanega izhaja: če je normalno, da v jambih, daktilih itd. kak ikt ni naglašen, potem se to dogaja tudi v rimi; predvsem v moški rimi, skrajno redko v ženski. Prešernovo *Judovsko dekle* je napisano v jambskih osmercih (U–U–U–U–), zato je rima moška, enozložna. Toda v 8. kitici (in že prej v 6.) sta druga in tretja rima brez naglasa (kreпки tisk):

Ko v grájski dívňjek je peršlâ,
Júdovska lépa déklica,
Mladénča nájde këršen'ga.

metrična shema
U–U–U–U–

Ali to pomeni, da je prva rima moška, drugi dve pa daktilski? Ne, nista daktilski, ker v besedah *déklica* in *këršen'ga* niso vsi samoglasniki in soglasniki enaki, enaka sta le zadnja samoglasnika. Tudi ti dve rimi sta moški.

Torej je treba spremeniti tudi definicijo rime v silabotoničnem verzu (definicija velja za primere, kjer je rima dosledno, tj. vsak verz ali vsak drugi verz): enakost/ujemanje samoglasnikov in soglasnikov ne glede na naglas. Torej: odprta moška rima je enakost zadnjega samoglasnika (*prišla* – *déklica*), zaprta moška rima je enakost samoglasnika in soglasnika (*vékomej* – *napréj* v *Izgubljeni veri*), obakrat ne glede na naglas. Načeloma bi isto veljalo za žensko rimo (kar pa bi zahtevalo besede z naglasom na 4. zlogu od zadaj, ki so v slovenščini redke, ali besedo z naglasom na 3. zlogu od zadaj + klitiko; izmišljena primera sta *njêga* – *práktičnega*, *déklica je* – *igráje*), vendar je v slovenski poeziji ženska rima večinoma naglašena.

Popravljen definicija ne velja za nedosledne in slučajne enakosti na koncih verzov, ker bralci tega večinoma ne bi slišali niti videli: tam je ujemanje v naglasih nujno.

7 Zakaj so »metrične sheme« nastale in ali se take pesmi še pišejo?

Zaradi petja in ja, še vedno se pojejo. Učitelj lahko dijakom pokaže Nirvanino *It smells like teen spirit*, ki je jambski osmerek. Besede je treba naglašati tako, kot jih Cobain zapoje:

Load up on guns and bring your friends
it's fun to lose and to pretend
/.../. (Nirvana.)

Naj dijaki na Nirvanino melodijo zapojejo npr. Prešernovo *Kam* (*Ko brez miru ...*) in obratno, na melodijo *Stoji učilna zidana* naj zapojejo *It smells like teen spirit*.

Dijakinjam pa npr. pokaže *Read All About It* Emeli Sandé. Slišimo, da so verzi v resnici zelo dolgi: večinoma so jambski šestnajsterci (le na koncu prvega verza manjka zlog na predzadnjem iktu) oz. trohejski petnajsterci s predtaktom U | –U–U–U–U–U–U–.

You've got the words to change a Nation but you're biting your tongue
 You've spent a life time stuck in silence afraid you'll say something wrong
 /.../
 You've got a heart as loud as lions So why let your voice be tamed
Maybe we're a little different there's no need to be ashamed
 /.../
making sure that we're remembered yeah cause we all matter too
 /.../. (Emeli Sandé.)

Na to melodijo lahko zapojemo Prešernovo gazelo, napisano v trohejskih petnajstercih:

Al bo kal pognalo seme, kdor ga seje, sam ne ve;
 kdor sadi drevo, al bóde zréd'lo veje, sam ne ve,

pa tudi *Strunam* in *Pod oknom*:

Strune, milo se glasite, milo, pesmica, žaluj;
 srca bolečine skrite trdosrčni oznanjuj
 /.../. (Strunam.)

Luna sije, kladvo bije trudne, pozne ure že;
 Pred neznane srčne rane meni spati ne puste.
 (Pod oknom.)

8 Sklep

Povzemimo bistveno:

- a) Večina jambskih in trohejskih verzov ima t. i. odstopanja v smislu, da se število in razporeditev naglašениh zlogov ne ujemata z metrično shemo. Manj odstopanj je v daktilih in amfibrah. Ker je to pravilo in ne izjema, besede *odstopanje* ne smemo jemati vrednostno (niti pohvalno niti grajalno).
- b) Zato jamba in troheja, pa tudi daktila in amfibraha, ne smemo definirati kot *stopice*, ki je sestavljena iz naglašene in nenaglašene zloga, ker je to statistično povsem narobe. Definiramo jih kot ritme, kjer so ikti veliko pogostejše naglašeni kot šibki položaji (npr. v J 11 so parni zlogi pogostejše naglašeni od neparnih). Ta definicija bo dijakom odpihnili dileme, ali so verzi, kot sta *srca bolečine skrite / trdosrčni oznanjuj*, res trohejski.
- c) To statistično definicijo jim je treba ilustrirati s štejetjem naglasov v izbranem sonetu in z zamenjavo visokih števil z znakom – za ikt, nizkih pa z znakom U.
- č) Ritmičnost jamba, troheja itd. ter neritmičnost proze je najbolje ilustrirati z grafom.
- d) Razlikovanje med petimi metrumi (J, T, D, Amf, An) se lahko poenostavi na razlikovanje med dvema metrumoma, ki imata spremenljivo anakruzo: J in T imata med iktoma en šibek položaj, D, Amf in An pa dva šibka položaja; J se od T razlikuje po šibkem položaju pred prvim iktom, po istem se razlikujejo D, Amf in An.

- e) Večina slovenskih silabotoničnih pesmi ima eno od teh petih vrst stopic, drugih si ni treba zapomniti, ker so izjemno redke in nastopajo le kot element »mešanih metrumov«.
- f) Naglasnega in svobodnega verza s stopicami ne moremo opisati.
- g) Moška rima ni vedno oz. ni nujno naglašena.
- h) Silabotonični metrumi niso stvar preteklosti, saj so v pop- in rockglasbi pogosti.

Priporočljiva literatura

Isačenko, Aleksander, ²1975: *Slovenski verz*. Ljubljana: Partizanska knjiga. (Za silabotonizem še vedno uporaben učbenik ruskega jezikoslovca, napisan leta 1939.)

Pretnar, Tone, 1997: *Iz zgodovine slovenskega verznege oblikovanja*. Bjelčevič, Aleksander (ur.). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. (Izbrane razprave najboljšega slovenskega verzologa. Za tu obravnavana vprašanja gl. poglavje *Slovenski verz I* in poglavja o rimi. Zgoščen strokovni jezik.)

Svetina, Peter, 2007: *Kitične oblike v starejši slovenski posvetni poeziji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Metrika pesnikov pred Prešernom, ko so še uporabljali eksotičnejše metrume. Zelo berljivo in pregledno.)